خواژنی دوێنێ، کۆیلەی ئەمڕۆ[1]

(بەشی یەک)

نیگار عینایەتی

کاتێ بمانەوێ لەو هۆکارانە بکۆڵینەوە کە کاریگەرییان لەسەر لابردنی چەوسانەوەی کۆمەڵایەتی، ئابووری و کولتووریی ژندا هەبووە، پێویستە بەگشتیی سەرنج بە هێزی ئینسانی و لێوەشایی لەهەموو بوارەکان بدرێ، بەم پێیە باسکردن لە رۆڵی ژن و پەیوەندیی لەگەڵ گەشەی کۆمەڵگادا دەبێتە بابەتێکی گرینگ و حاشاهەڵنەگر. لەبەر ئەوەی کە لەم چەند سەدەیەی رابوردوودا رۆڵی کارای ژن لە بەرەوپێشبردنی کۆمەڵگا وەک نیوەی کۆمەڵ، توانیویەتی قورسایی خۆی نیشان بدا و نکۆڵیی لێنەکرێ.

ئاراستەی وتارەکە رووی لە کۆمەڵگای کوردستانە لە رۆژهەڵاتی ناڤیندا. بەسەرنجدان بە تایبەتمەندییەکانی ئەم ناوچەیە لەرووی کۆمەڵایەتییەوە و لەوێشدا بەتایبەتیی کۆمەڵگای کوردستان، ئەوە دەردەکەوێ کە هێندێک لە فاکتەرەکانی سەرکەوتنی ژن لە وڵاتانی پێشکەوتوو لەگەڵ ئەم کۆمەڵگایەدا ناگونجێ و پێویستە بەسەرنجدان بە تایبەتمەندییەکانی خۆی بیخوێنینەوە. بۆنموونە سەرهەڵدانی رێنێسانس و چاخی پیشەکاریی لە ئوروپا سەرلەبەری ژیانی کۆمەڵایەتیی بە هەموو پێکهاتەکانییەوە گۆڕی. رووداني شەڕی یەکەم و دووەمی جیهانی و بەشداریکردنی ژنان لە کارخانەکان و پشتی شەڕگەکاندا، قۆناغێکی نوێی سەبارەت بە قورسایی تایبەتیی رۆڵی ژنان خستە بەردەم کۆمەڵگای ئوروپا. بەڵام ئەم فاکتەرانە لێرەدا ناتوانن ببنە پێوانەیەک بۆ خوێندنەوەی پێگەی ژنان لە کۆمەڵگاکانی رۆژهەڵاتی ناڤین و بەتایبەتیی کوردستاندا. پاش ئەوەی شەپۆلەکانی گەشەی کۆمەڵگای رۆژئاوایی لەچوارچێوەی فکری مۆدێرندا گەیشتنە ناوچەکە، وەکو دیاردەیەکی نوێ باڵی بەسەر کۆمەڵگاکانی بەرئاماژەدا کێشا. لەلایەکەوە داب و نەریت و لەلایەکی دیکەوە ئایینی داخراو لە رووبەروبەروبونەوە لەگەڵ فکری مۆدێرن تووشی ململانێیەکی خەست هاتوون کە تا بەئێستاش درێژەی هەیە. قورسترین دەرەنجامەکانی ئەم ململانێیانەش کەوتوتەسەر شانی ژن. بەواتایەکی دیکە، لەم نێوەندەدا ژن پەیوەندییەکانی ژیانی لە کۆمەڵگادا نەریتییە و لەهەمانکاتیشدا لەگەڵ کەشوهەوایەکی مۆدێرنی رۆژئاوایی بەپێی گەیشتنی زانیارییەکان و لە رێگەی میدیاکانەوە ئاشنا بووە. وەبەریەککەوتنی ئەم دوو دنیایە بۆتە هۆی سەرهەڵدانی قەیران لەژینگەی ژندا. لە کۆمەڵگایەکی ئەوتودا و لەم وەبەریەککەوتنی ژینگەی نەریتی و کەشوهەوای مۆدێرندا کۆمەڵێک خەسار و دیاردەی زەبروەشێن دەردەکەون و دەبنەهۆی دەرەنجامگەلێک کە زۆرجاران پڕبووە لە کارەسات. بۆ نموونە کە باسی بەشداریی ژن وەکو نیوەی کۆمەڵ لە ژیاندا دەکرێ، لە لایەکەوە لەژێر گوشاری فکری مۆدێرنیزم بۆ بەشداریکردن و جێگە و پێگەی ژن لە کۆمەڵگادا تووشی زێدەرۆیی دەبین و لە لایەکی دیکەشەوە لەژێر کاریگەریی نەریتە پیاوسالارانەکاندا کە بەدرێژایی مێژوو رەگی داکوتاوە، پاشەکشەکردن بەرۆکمان دەگرێ. خەسارەکانی ئەم ململانێیەی نێوان نەریت و مۆدیرنیزم زیاتر لە هەمووان وەبەر ژن دەکەوێ و دەیخاتە ژێر گوشاری لەرادەبەدەرەوە. هاتنی ئەندێشە نوێیەکان بۆ کۆمەڵگای بەر ئاماژەی ئێمە و دەنگهەڵبڕینی ژن لەنێو تاریکایی فکری پاوانخوازی پیاوسالارییدا، وەکو **"مافی هەڵبژاردن بۆ ژن وەکو مرۆڤ بە هەموو واتاکانییەوە، بەشداریی لە کارلێکەکانی نێو کۆمەڵگا و داموودەزگاکاندا، سەربەخۆیی لە بەدەستهێنانی بژیو و هتد"**، زۆرجاران کارەساتی لێکەوتوتەوە. پیاوی ژێر کۆت و زنجیری نەریت و ئایین نەیتوانیوە قبووڵی ئەو مافانە بکات و لەئاکامدا بە قیمەتی بەختکردنی ژیانی ژن، خۆسووتاندن، خۆکووژی و زۆر کارەساتی دیکە تەواو بووە.

بۆ خوێندنەوەی ساتەوەختی ئێستا سەبارەت بە رۆڵی ژن لە کۆمەڵگادا، هەروەها لایەنەکانی داکەوتن و سەرکەوتنی چالاکیی ژن، بەبێ خوێندنەوەی مێژوو و هەروەها دۆزینەوە و دەستنیشانکردنی شوێن و پێگەی لە مێژوودا ناتوانین خوێندنەوەیەکی راست یان لانیکەم رونمان بۆ چەند دەیەی رابوردووی ژنی کۆمەڵگای کورد هەبێ.

بەر لە هەرشتێک دەبێ دان بەوە دابنێین کە لێکۆڵینەوە و سەرچاوە زانستییەکان لە بواری کۆمەڵایەتی و کولتووریی لە کۆمەڵگای کوردیدا زۆر کەمن.

لە لاپەرەکانی مێژووی کورددا زۆر بە دەگمەن تەنانەت باسی هەبوونی ئاسایی ژن لە کۆمەڵگاکەیدا کراوە. ئەو سەرچاوانەشی کە هەن بەشی هەرەزۆریان لە لایەن ئەو نووسەرە بیانیانەوە نووسراون کە هاتوون بۆ کوردستان و ئەوە بەشەیان تۆمارکردووە کە بۆیان گرینگ بووە وهەر بەپێی بیر و باوەڕ و تێگەیشتنی خۆیان ئاماژەیان پێکردووە. ئەمەش بۆخۆی خەسار و بۆشاییەکی زانستی و لێکۆڵینەوەییە لە بەشێک لە مێژووی تۆمارکراوی کۆمەڵگای بەرئاماژەی ئێمە. لێرەدا پێویستە ئاماژە بەوە بکەین کە لەنێو کورددا بێجگەلە **"عەبدوڵڵا ئوجالان"** کەسێکی وا نەبووە کە بێت بابەتییانە

پرسی ژنی کۆمەڵگای کورد شڕۆڤە بکات و لێیبکۆڵێتەوە. ئوجەلان لەو باوەڕەدایە کە کێشەی ژن و کێشەی نەتەوە دوو پرسی جیاوازن و ئەگەر بێت و کوردستان بە ئامانجەکانی بگات، واتە کیانێکی سیاسیی بۆ مسۆگەر بێت و پرسەکانی کۆمەڵگا یەک لەوان کێشەی ژن فەرامۆش بکرێت، ئەوە ژن دەبێ هەر لە شاخ بمێنێتەوە و درێژە بە خەباتی خۆی بدا بۆ رزگاربوون لەچنگی ئەقڵیەتی پیاوسالاری و داکۆکیی لە مافی خۆی بکات. بەپێی ئەم وتەیە، ژن دەبێ دیسان بەدژی یاسا و نەریتەکانی کۆمەڵگا کە بەدرێژایی مێژوو رەگی داکوتاوە و فکری پیاوسالاریی پێکهێناوە، بەربەرەکانیی بکات.
بەڵام بەبێ پشتبەستن بەو سەرچاوە پڕ کەموکورتیانەی بیانییەکانیش، بەڵگەیەکی وامان سەبارەت بە کۆمەڵگای کوردیی و لەوێشدا ژیان و کەسایەتیی ژنی کورد لەبەردەست نابێ. لێرەدا بە سەرنجدان بەو بەڵگە و نووسراوانەی کە لەسەر مێژووی کورد هەن و نووسراون، بەشی ژنانی لێهەڵدەوێنجین و بەپێی توانا بە قوڵایی مێژوودا دەچین.

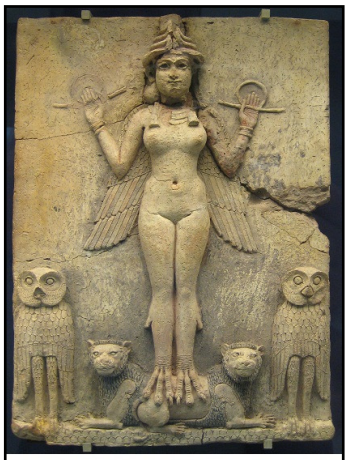
نیشتار

ئەوەی روون و ئاشکرایە، مێژوونوسان "**مێزوپۆتامیا Mesopotamia**"یان بە وڵاتی هیوا و گەڕان بۆ بەدیهێنانی ئازادیی ناساندووە و سەرچاوەی خەباتیان بۆ وەدەستهێنانی ئازادیی مرۆڤایەتیی، گەراندۆتەوە بۆ ئەم ناوچە پڕ پیتە.
مێزوپۆتامیا وڵاتی "**ئیشتار Ishtar**"ە. ئیشتار یەکێک لە مەزنترینی خواژنەکان، واتە خواژنی ئەوین و شەڕ بووە. لەلای ئیمپراتۆرییەکانی ئەوکاتی ناوچەکە وەکو بابلی و ئاشورییەکانیش، ئیشتار مەزنترین خواژن بووە. هەموو لێکۆڵینەوە کەوناری و ئێکۆلۆژییەکان لەسەر پێگەی ژیانی ئیشتار، ئەم راستییەیان سەلماندووە کە لەسەردەمی کەونارادا ژن رۆڵی حاکم و ناوبژیوانی لە کۆمەڵگادا بەئەستۆ بووە و خەڵکی ناوچەکە (میزۆپۆتامیا) ئیشتاریان بە رێبەری خەڵک و خواژنی تێگەیشتوویی ناسیوە. هەروەها دەستەمۆکردنی ئاژەڵ و چاندنی دانەوێڵە لەم ناوچەیە بۆ یەکەمجار بەدەستی ژن و خواژنێک بەنێوی "**نین لیلی Ninlili**" ئەنجام دراوە.
لەبەر ئەم توانایانە، ژن دەکرێتە خودا و دەگاتە ئاستی پەرسترانی خودابوون و بە پلەی "**خواژن**" (ئیلاهە) دەگا. بەڵام ئەوانەی کە لەدوای "**ئیشتار**" و خواژنەکانی دیکەوە بەجێماون لە دواکەوتووترین و لێقەوماوترین ژنانی جیهانن کە بنەمای خێزان و کۆمەڵگاش لەسەر ئەم ژنانە پێکهاتووە. تەنانەت ئەو شوێنانەی کە خواژنی لێ لەدایک بووە، خاپوور و وێران کراوە و هیچ شوێنەوارێکی ژنی پێوەنەماوە. ئەم شوێنەی کە بە لانکەی مرۆڤایەتیی ناوزەد دەکرێت، بۆتە گۆڕستانی مرۆڤایەتیی. چاوخشاندنەوە بە مێژووی ئەو سەردەمە وەکوو ئەوەوایە کە گۆڕەکان بدەینەوە و رۆحیان بە بەردا بکەینەوە.
لێرەدا بۆ زیاتر روونبوونەوە پێویستە کە لەڕووی ئەو سەرچاوانەی ئاماژە بەم ناوچەیە دەکەن، لە چەند خواژنێکی وەکو "**ئیشتار، زەنۆبیا (Zenobia)، کیلۆپاترا (Cleopatra)، سەمیرە، ئەمیسییەکان و هتد..**" بدوێین کە پێگەی کۆمەڵایەتی و کەسایەتیی ژنیان لە مێژوودا دەرخستووە.
لە شەڕ و پێکدادانی خواژنەکان لەگەڵ خواپیاوان لە **پانتیۆم**دا (مەجلیسی خوداکان کە 3000 خودا تێیدا بەشداربوون) خواژن "**تیامات Tiamat**" کە گەورەترین خواژن بوو، لەشەڕ لەگەڵ خواپیاو "**مەردوک Marduk**" دەدۆڕێ. خواپیاوان لە ترسی دەسەڵاتی تیامات و خواژنەکان، دێن پیلانێک بە دژیان دادەڕێژن و شەڕ هەڵدەگیرسێنن و بەم جۆرە سەردەکەون. هەموو خوداکان هەریەکەو بەشێک لە هێزی خۆیان دانا و مەردوک کە نیوەی پیاو و نیوەکەی دیکەی هەژدیها بوو، لەشەڕ لەگەڵ تیامات دا دۆڕا، بەڵام مەردوک دوای بەچۆکداهاتنی، لەپشتەوە خەنجەر لە تیامات دەدات و دەیکوژێت. هەتا ئەوکاتە بەشداریی ژن و پیاو لە مەجلیسی خوداکاندا یەکسان بوو. دوابەدوای کوژرانی تیامات لە مێژووی ئەفسانەدا، بەشداربوونی ژنان لە **پانتیۆم**دا بەرەو کەمبوون چوو، ئەوەش یەکەمین شکستی ژن بوو لە ئەفسانە و مێژووی ژناندا.

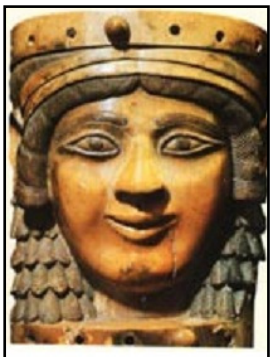
تیامات

لە مێتۆلۆژیی "**گیلگامێش[2] Gilgamesh**"دا ژن بۆ یەکەمجار لە لایەن پیاوەوە وەکو ئامراز بەکار هێنرا. ئەوەش بەم شێوەیە بوو کە "**تاپتیلا**" یەکەم ژنێک بوو کە گیلگامێش بۆ فریودانی "**ئەنکیدۆ Enkidu**" بەکاریهێنا بۆئەوەی لە سروشتیبوون دەری بێنێت و بیهێنێتە نێو کۆمەڵگای شارەستانییەوە. ئەوەش دووەم شکستی ژن بوو لە مێژوودا کە جەستەی وەکو ئامرازێک لە لایەن پیاوەوە بەکارهێنرا. پاشان شوێنی پرستنی (پەرستگاکان) خواژنەکان کرا بەشوێنی خۆشگوزەرانیی بۆ پیاو و لەم شوێنە پیرۆزەی کە شوێنی پەرستنی خواژنەکان بوو، بە زۆرەملی دەستدرێژیی دەکرایە سەر ژن.
سەرهەڵدانی ئایین و تاکخودایی لەوکاتەوە دەست پێدەکات کە ئیتر ژن واتای پیرۆزی خۆی لەکیس دەدا. ئەوەش بووە هۆی ئەوەی ئایین بەم شێوازەی کە هەیە دابڕێژرێت و ژن تەنانەت لە بچوکترین ماف بێبەریی بکرێت. لەوکاتەوە بوو کە کەسایەتیی ژن هەتا ئاستی کۆیلەبوون نزم دەبێتەوە و وەکو کاڵا ساتوسەودای پێوەدەکرێت.
بە درێژایی **5000** هەزار ساڵە کە ژنان کویلە بوون و بە بێ کەسایەتیی و پێگەی ئینسانیی ژیانیان کردووە. بە هاتنی ئایین، ژن هەر بە تەواویی کەسایەتییەکەی حاشای لێدەکرێ و تەنانەت وەکوو ئینسان چاوی لێناکرێت. ئەگەرچی زۆر بەدەگمەن کەسایەتیی گەلێکی وەکوو "**هاجەر، سارا، مریەم، زێنەب، ئامینە، فاتیمە، ئایشێ و خەدیجە**" توانیان لە

سەردەستی ئایین لە گۆشەیەکی مێژوودا هەبوونی خۆیان بسەلمێنن و سەرەڕای ئاستەنگیەکان رۆڵی خۆیان لە پێکهاتەی ئایینەکاندا بگێڕن.

ئاناهیتا

بەگوێرەی سەرچاوەکان، میزۆپۆتامیا وڵاتی بەرینی کوردان بووە و هاوکات لەگەڵ ئەوەی کە زۆربەی ئایین و بیر و باوەڕەکان لەوێوە سەریانهەڵداوە، دەورێکی سیاسیی گرینگیش لەوێدا لەئارادا بووە و هێز و جێگە و پێگەیەکی دیاری لەخۆی نیشان داوە. ئیمپراتوریەکانی ئەوکات بۆ ئەوەی لەگەڵ دراوسێکانیان بتوانن ئاشتیی سەقامگیر بکەن، کچەکانی خۆیان پێشکەشی ئیمپراتۆری دراوسێ یان خاوەن هێز کردووە. لەو سەرچاوانەدا بێزاریی ژنی پاشای میسر هاتۆتە بەرباس کە کچە کوردێک پێشکەشی خودای میسر کراوە.

هەر لەو سەرچاوانەدا ئاماژە بەوە کراوە کە گۆیا باخچەی هەڵواسراوی بابل و باشووری میزوپۆتامیا بۆ کچە چیایی کوردستان درووست کراوە کە ژنی ئیمپراتۆری فارس بووە و دڵی بە کێو و چیاکانەوە کراوەتەوە.

بە گوێرەی گوتەکانی **"تۆمابوا Tumabuwa"**، ژنانی گۆتییەکان خاوەنی هێز بوون و گەلێ جار بە سوپا هێرشیان کردۆتە سەر گەلانی دراوسێی خۆیان و رۆڵێکی گەورەیان نیشانداوە. بە سەرنجدان بە ئاماژەکانی ئەم سەرچاوانە دەبینین کە ژنان دیسانیش رۆڵی خۆیان لەو سەردەمدا گێڕاوە، بەڵام زۆر بە دەگمەن باسی لێوەکراوە.

مێتۆلۆژیی **"زەردەشت"** کە یەکێکە لە گرینگترین مێتۆلۆژییەکانی کورد، ئاماژە بەوە دەکا کە لەم ناوچەیەدا، لە شەش **"ئیمشاسپەندەکان[4]"** واتە فریشتەی پیرۆز (خودا)، سیانیان ژن بوون. یەکێک لەم فریشتە ژنانە، کچی **"ئەهورامەز"**دا، نازناوی **"دایکی زەوی"** هەبووە. **"ناناهیتا Anahita"** لە ئایینی زەردەشتدا **"خێوی ئاو"** بووە و هەر ئەویش بووە کە مەمکی ژنانی دووگیانی پڕ کردووە لە شیر و ژانی منداڵبوونی هێدی کردۆتەوە. هەروەها رۆژهەڵاتناسان بەم جۆرە باسی سەردەمی ساسانییەکان دەکەن کە ژنانێک وەکو **"ئازەرمیدوخت"** و **"پوراندوخت"** و **"هومای"** پاشای ئیمپراتۆری ئەوکاتی ئێران بوون.

پشتگوێ خستنی مێژووی کۆمەڵایەتی و کولتووریی و گرینگیدان بە مێژووی سیاسیی، نەک هەر کورد بەڵکوو هەموو رۆژهەڵاتی ناڤین دەگرێتەوە و ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی کە ئێمە نەتوانین دیمەنێکی راستەقینەی رۆڵی ژنان لە مێژووی کورد ببینین. هەربۆیە بە ناچاریی پەنا دەبەینە بەر ئەم یەک دوو سەدەی پێشووی مێژووی تۆماری کراوی کورد. ئەوەش بۆشایەکە کە لە مێژووی نەک هەر ژنانداا بەڵکو لە مێژووی ئەم گەلەدا هەیە.

بەگوێرەی ئەو ئاماژەیەی کە مێژووناس **"هیرۆدۆت Herodotus"** دەیکات، مێژۆپوتامیا وڵاتی زانستی ئەستێرەناسی، بیرکاریی، کۆمەڵناسی، کشتوکاڵ و ئاسەنگەریی بووە و بەگشتی دەتوانین لەو لایەڕانەی مێژوودا کە ئاماژەیان بە کورد و ناوچەکەی کردووە، ئەوە هەڵوێنجین کە کاتێک دوژمنان هێرشیان کردۆتەسەر وڵاتی میزۆپۆتامیا، یەکەم کارێکی کە کردوویانە پەرتووکخانەکانیان ئاگرداوە بۆ سڕینەوەی مێژووی ئەو سەردەمە. ئەوەش خۆی لە خۆیدا گەورەترین خەساری زانستیی بووە کە لە کە لە کولتووری ئەم گەلە کەوتووە و تەنیا بە پشتبەستن بە گوتە زارەکی و ئیحساسی و عاتیفییەکان ناتوانرێت راستەقینەی ئەو سەردەم بخوێنینەوە. هەر بۆیە گەلی کورد وەکوو نەتەوەیەک کە لە خاکێکی بە پیتدا ژیاوە، زۆرجار هێرشی بەم جۆرەی کراوەتەسەر و مێژوو و زانستەکانی بە تاڵان چووە.

وێنەی مێژوویی ژنە کورد

تا بەرەو قۆناغەکانی دواتری مێژوو هەنگاو دەنێین، سەرچاوەکانی مێژووی بە شانازیەوە باسی پلە و پێگەی هێندێ ژنی ناوداری کۆمەڵگای فیودالی و خێلەکیی نێو کوردان دەکەن. بەڵام ئەم نموونانە زیاتر پێوەندیان بە دەسەڵاتەوە هەیە، سەرەڕای ئەمەش سەرچاوەکان زۆر بەکەمی دەچنە نێو وردەکاریی پرسەکانەوە و تەنیا ئاماژە بە ناوەکان دەکرێت و زانیارییەکی ئەوتۆمان سەبارەت بە رۆڵ و هەلسوڕانی ئەوان ناکەن.

لە نووسەرە ناسراوەکانی جیهان وەکوو **"دیللا ڤالییە و سۆن، ئیدمۆندز، مینۆرکسی Vladimir Minorsky (1877 - 1966)، ڤیلجیڤسکی"** و زۆر نووسەری دیکە سیمای ژنی کوردیان تاڕادەیەک دەرخستووە. **"تۆمابوا"** رۆژهەڵاتناسی فەرانسەیی، لەمەر ژنانی کورد دەڵێ کە **"ژنان شانبەشانی پیاوان کار دەکەن و سەرەڕای ئەنجامدانی کاری دەرەوە، کاری نێو ماڵیش بەئەوستۆی ئەوانە. خاڵێکی سەرنجڕاکێش ئەوەیە کە لە نێو کوردان، ژنان لەپاش مردنی هاوسەرەکانیان جێگەی مێردەکانیان دەگرنەوە وەک هەلسوڕێنەری بنەماڵە یان هۆز، تەنانەت لە گۆڕەپانی شەڕیشدا ئەو رۆڵە دەگێڕن".**

"لیرزی" رۆژهەڵاتناسی بەناوبانگ، سەبارەت ژنانی کورد دەڵێ، **"پەیوەندیی ژن و پیاوی کورد لە ئاستێکی بەرز دایە و پەیوەندی هاوسەرێتی لە لایان زۆر بە نرخ و پیرۆزە. پیاوانی کورد باوەڕێکی زۆریان بە ژنانەکانیان هەیە و لە کۆمەڵگای کوردیدا پیاوەکان تاکە یەک ژنیان هەیە هەتا مردن".**

هێندێک لە کتێبی مێژوونووساندا راستەوخۆ ناوی هێندێک لە کەسایەتییە ژنەکان دێتەگۆڕێ، کە وتارەکە بە پێویستی دەزانێ لێرەدا ئاماژە بە بەرچاوترینیان بکات.

*"**دەوڵەت خانم":** مێژوونووسی ناسراوی کورد **"شەرەفخانی بەدلیسی"** باسی **"دەوڵەت خانم"** (1316-1317، کۆچی مانگی) لە میرنشینی لوڕی بچوک دەکات کە لە دوای مردنی هاوسەرەکەی دەسەڵاتی گرتۆتەدەست. هەروەها زیاتر دەبیژێت کە لەو ناوچەیە کۆمەڵێک لە سەرۆک هۆز و خێڵەکان ئامادە نەبوون دەسەڵاتی دەوڵەت خانم بدەن و ئەویش ناچار دەبێ واز لە دەسەڵات بێنێت و دەیسپێرێت بە **"میرعیزەدین حوسەینی"** برای. هەروەها شەرەفخان لە بەشێکی دیکەی مێژووەکەیدا لە **"حەلیمە خانمی هەکاری"** (کوێخا نیرگزی شوان) دەدوێ کە لەو سەردەمەدا ناوبانگی هەبووە.

مەستوورە کوردستانی

***"ماه شەرەفخانی ئەردەڵان"**: تا بەرەو ئەملاوەتر دێین ژنان زیاتر بەرچاو دەکەون و ئیدی دەبنە خاوەنی فکر و داهێنان و نووسین و چەند شاعیر و نووسەرێکیان لە ناودا هەڵدەکەوێ کە لەچاو رابوردوودا دەبێتە دیاردەیەکی نوێ. لەنێو ژنانی شاعیر و نووسەرانی سەدەکانی رابردوودا **"ماه شەرەفخانی ئەردەڵان"** (1805 - 1848) کە بە مەستوورەی ئەردەڵان ناسراوە، رۆڵێکی مەزنی وەک کەسایەتیی ژن بینیوە. مەستوورەی ئەردەڵان سەرەڕای نووسینی دیوانێکی شێعریی بە زمانی فارسیی کە بیست هەزار بەیتە (کەمتر لە 2000 بەیتی دۆزراوتەوە) و ساڵی 1926 لە ژێرناوی **"دیوان ماه شەرەف خانم کوردستانی - مەستوورە"** چاپکراوە، مێژووی ئەردەڵانی نوسیوەتەوە کە لە سەردەمی خۆیدا مێژوونوسینەوە تەنیا کاری پیاوان بووە. بە وتەی **"فاسیلییڤا"** خانمە رۆژهەڵاتناسی روسیی، مەستورەی ئەردەڵان شوێنێکی تایبەتی لە هیستوگرافیی ئەردەڵان لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا هەیە. دەستنووسەکەی مەستوورە، ساڵی 1946 لە سنە چاپکراوە و هەر هەمان رۆژهەڵاتناس کتێبەکەی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی روسی و ساڵی 1990 لە مۆسکۆ بڵاوکراوەتەوە. هەروەها جیا لە دیوانی شیعر و مێژووی ئەردەڵان، نامیلکەیەکی دیکەشی بە نێوی **"عقاید مستوره"** (بیروڕای مەستورە) بە زمانی فارسیی نووسیوە ئەم نامیلکەیە سەبارەت بە بۆچوونەکانی خۆیەتی لەسەر ئایینزای سوننی شافیعی.

خانزاد خان

* **"خانزادخان"**ی خوشکی میرسلێمان فەرمانڕەوای میرنشینی سۆران، پاش ئەوەی والیی بەغدا میرسلێمان دەکوژێ، خانزاد خان وەکو ئەمیرەی سۆران دەبێتە جێگرەوەی براکەی و لە مێژووی کورد و ژناندا ناسراوە. خانزادخان لەکاتی فەرمانڕەواییەکەیدا بۆخۆی فەرمانڕەوایەتی میرنشنی سۆرانی وەئەستۆ گرتووە و کاروباری میرنشینەکەی ڕاپەڕاندووە.

بە وتەی مێژوونووسان، خانزاد خان زۆر شوێنەواری لەدوای خۆی بەجێهێشتوە. لەماوەی حەوت ساڵی دەسەڵاتیدا هەتا ئەوکاتەی کۆچی دوایی دەکا (1597 کۆچی مانگی)، چەندین قەڵا و خوێندگا و مزگەوت لەسەر فەرمان و بڕیاری ئەو دروستکراون، کە تا ئێستاش شوێنەواری بەشێکیان ماون؛ دیارترینیان گەلی خانزاد، کۆنە دیوار و وێنەکەی چیای هەریر، قوڵغە سوپاییەکان لە ناوچەی هەریر و قەڵای خانزادە لەنێوان پیرمام و شاری هەولێردا. لە سەردەمی ئەودا شاری شەقڵاوە گەشەی زۆری کردووە و هاوینەهەواری **"قەرالیچە"**ی سازکردووە. لە هەمووی گرینگتر دەڵێن کە خانزاد خان بۆخۆی راستەوخۆ لە هەموو شەڕەکاندا بەشداربووە.

عادیلە خانم

* **"قەرە فاتم": "مەلا مەحمودی بایەزیدی"**یش باس لەوەدەکات کە لە کاتی شەڕی 1877، لە نێوان دەوڵەتی عوسمانی و رووسیادا **"قەرە فاتم"** لە ناوچەکانی قارس و ئەرزەرۆمدا سەرکردایەتیی 500 سواری کوردی کردووە.

* **"عادیلە خانم": مێجەرسۆن** کە ساڵی 1909 بەنێوی بازرگان دەچێتە هەڵەبجە و لە نزیکەوە عادیلە خانمی هاوسەری عوسمان پاشای جاف دەبینێ. بەوتەی مێجەرسۆن، عادیلە خانم ژنێکی بێوێنە و تێگەیشتوو و خاوەنی کەسایەتییەکی بەهێز بووە. بۆخۆی بەتەنیا فەرمانڕەوای شارەزوور بووە. بێجگە لە کاری سیاسی، بۆ خۆی دادگایەکی دامەزراندووە کە بە عادیلانە تاوانبارانی سزا داوە و هەروەها لە شاری هەڵەبجەدا کۆشک و تەلاری جوان و بازاڕێکی باشی بۆ بازرگانیی دروست کردووە. ئەم بازاڕە سەرنجی عوسمانییەکانی لەسەردەمی خۆیدا راکێشاوە و هەوڵیانداوە بە هەر شێوەیەک بێت بچنە نێو شاری هەڵەبجەوە،

بەڵام عادیلە خانم بەهیچ شێوەیەک دەرفەتی پێیان نەداون کە بچنە نێو حوکمرانیەکەیەوە. لەم دەڤەرەدا هەمووان رێزیان لە عادیلە خانم گرتووە و کەس لە فەرمانەکانی لاینەداوەو هەر بەم بۆنەیەوە نازناوی "**جان بەهادۆر"ی** یان پێبەخشیوە.
بەپێی بەڵگەکان، عادیلە خانم پاش کۆچی دوایی هاوسەرەکەی لە دوای شەری جیهانیی یەکەمدا سەرکردەی یەکێک لە گەورەترین هۆزەکانی کورد واتە هۆزی جاف بووە.

حەبسەخانی نەقیب

***"حەبسەخانی نەقیب": ئیدمۆندز** لە حەبسەخانی نەقیب (1891 - 18953) هاوسەری شێخ قادری برای شێخ مەحمودی حەفید، دواوە و بە ژنێکی زیرەک و ناودار پێناسەی دەکات و دەڵی کە لە سیاسەتی ناوچەکەدا رۆلیکی گرینگی بینیوە و سەرگەورەی ژنانی شاری سولەیمانی بووە. وەک لە مێژوودا تۆمارکراوە کاتێ کە **"سمکۆی شکاک"** لە ساڵی 1923 چۆتە سلێمانی لە لایەن حەبسەخانەوە پێشوازیی لێکراوە و لە ژێر کاریگەریی و راسپاردەی ئەودا ژنان رژاونەتە سەر شەقامەکان و بەرەوپیری سمکۆ چوون. لە ساڵی 28.6.1930 یەکەمین کۆمەڵەی ژنانی بە نێوی **"کۆمەڵەی ئافرەتانی کورد"** دامەزراندووە کە ئەمەش لە لە لایەن ژنێکەوە، ئەویش لە ناوەڕاستی نیوەی یەکەمی سەدەی بیستدا نمونەیەکی کەم وێنەیە بۆ داکۆکیکردن لە مافی ژنان تەنانەت لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. ساڵی 1930 نامەیەکی سیاسی – مێژووی بۆ رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان لە ژێنێڤ نووسی کە تێیدا بە راشکاویی داوای مافی چارەنووسی کوردی کرد. هەروەها بە هەموو توانایەکی دارایییەوە هاریکاریی کۆماری کوردستانی لە مهاباد کرد و سوپانامەیەکی تایبەتیی بۆ پێشەوا نارد. یەکێکی دیکە لە کارە بەنرخ و بێوێنەکانی حەبسەخان کردنەوەی خوێندنگەیەک بووە بۆ ژنان کە لە کاتی ئێواراندا بخوێنن و وەک باس کراوە تەنانەت بۆخۆشی دەبێتە قوتابی لەو خوێندنگەیەدا و ماڵی خۆی بەخشی و کردی بە خوێندنگە. ئەم خوێندنگەیە یەکەم خوێندنەگەی تایبەت بە ژنان بووە لە مێژووی کورددا.
ئیدمۆندز لە نووسینەکانیدا باس لەوە دەکات کە هێز و توانایەکی زۆر لە پێکهاتەی ژنی کوردا هەیە و هەمیشە هەوڵدەدەن خۆیان پێشبخەن و لەم بارەیەوە دەنووسێ: **"هەمیشە و لە یەکەم رۆژی دەستبەکار بوونمان لە ناوچە کورددییەکاندا بێوچان داوامان لێدەکرێ کە خوێندنگە بۆ کچان بکەینەوە و نەک تەنیا لە شار و شارۆچکەکان، تەنانەت لە گوندەکانیشدا"**.

***"رابیعە خانم"**: رابیعەخانم سەرگەورەی نانەواکانی شاری سولەیمانی بووە، رۆلێکی گرینگی بینیوە لە دابینکردنی نان لە کاتی شەڕەکاندا.

مینا خانم

***"فاتمە خانم"**: فاتمەخانم رەواندزی لە دوای مردنی هاوسەرەکەی، کاروباری 8 گوندەی ئەو دەڤەرەی گرتۆتەدەست و هەموو جۆرە بازرگانیەکی کردووە. خەڵکی دەڤەرەکە ئەوەندەیان باوەڕ پێیبووە کە کردوویانەتە نوێنەری خۆیان.

***"ئەنجوم خانم"**: پاش شەڕی یەکەمی جیهانی و لە ساڵی 1919دا بۆ یەکەمین جار، یەکەم رێخکراوەی ژنانی کورد لە ئەستەنبۆل دامەزرا. ئەنجوم خانمی هاوسەری موستەفا پاشای یامولکی سەرۆکی کۆمەڵەکە بووە. زۆرتر داوای مافی ژنان و کردنەوەی خوێندنگە و بۆ ئاشتیی نێوان گەلان کاری کردووە و لە بواری پەروەردەی منداڵاندا هەنگاوێکی مەزنی هەڵگرتووە. لە کاتی سەرهەڵدانی کەمالیزمەوە ئەم رێکخراوەیە پەرتەوازە دەبێ.

***"فاتیمە محێدین و گوزیدە خانم"**: فاتیمە محێدین و گوزیدە خانم هاوسەری عەبدولعەزیز یامولکی، ئەو دوو ژنە کوردە بوون کە زەنگی خوێندنیان لە باشوری کوردستاندا لێدا و سەرەڕای هەموو ئاستەنگیەکانی سەررێگەیان بە درێژایی تەمەنیان هەوڵی فێرکردنی زانست بە کچانی کوردیان داوە.
***"میناخانم"**: میناخانم (1908 – 1996) هاوسەری نەمر پێشەوا قازی محەمەد، لە سەرەتای کار و خەباتی سیاسیدا پالپشتی پێشەوا بووە لە دامەزراندنی کۆماری کوردستاندا. لە سەردەمی کۆمار لە مهابادا رێکخراوی ژنانی بەنێوی **"یایا"** دامەزراندووە و بۆتە سەرپەرشتی ئەو رێکخراوەیە. هەر ئەوکات مینا خانم بۆ بەدەستهێنانی مافی ژنان و کردنەوەی خوێندنگەی ژنان، خەباتێکی مەزنی کرد ولە رێگەی رێکخراوەکەوە پێداگربوو لە چەسپاندنی مافەکانی ژنان لە کۆماری کوردستاندا.

(کۆتایی بەشی یەک)

پەراوێزەکان:

1. ئەم وتارە لە مانگی حەوتی ساڵی **2007** لە **"سیمیناری کۆنگرەی نەتەوەیی کوردستان سەبارەت بە پرسی ژن"**، پێشکەش کرا و دواتر لەژێر سەردێڕی **"مێژووی ژنانی کورد و رۆڵی لە شۆڕشەکاندا"** بڵاو بۆتەوە. لێرەدا بە هێندێک دەستکاریی بنەڕەتی و هەروەها دەستنیشانکردنی سەرچاوەکان، بە پێویستم زانی لە دووبەشدا بەناوی **"خواژنی دوێنێ، کۆیلەی ئەمڕۆ"** بڵاوبیکەمەوە. لە بەشی یەکەمدا، لەرووی سەرچاوە مێژوویی و مێتۆلۆژییەکانەوە باسی مێژووی دوور هەتا سەدەی رابوردووی پێگەی ژن لە کۆمەڵگا و بەتایبەتی لەو شوێنەدا دەکرێ کە ئێستاکە کوردستانی لێهەڵکەوتووە. لەبەشی دووەمدا، وتارەکە دەپەرژێتە سەر پرسەکانی چەند دەیەی رابوردووی رۆڵ و پێگەی ژنی کورد، بەتایبەتی لە رۆژهەڵاتی کوردستاند
2. بەپێی ریزی پاشاکانی سومێر، **گیلگامێش** پێنجەمین شای **"ئوروک"** و کوڕی **"لوگالباندا"** بوو کە 2700 ساڵ پێش زایین، **125** ساڵ دەسەڵاتی سومێریەکانی بەدەستەوە بووە. ئەفسانەکان دەڵێن کە دایکی خواژنێک بووە بە ناوی **"نینسۆن"**. حیماسەی گیلگامێش کە یەکێکە لە کۆنترین و بەناوبانگترین حیماسەکانی ئەدەبیاتی شارستانیەتیی کەونارا، لە میزۆپۆتامیادا رووویداوە. کۆنترین سەرچاوەیەکی کە سەبارەت بەو حیماسەیە لەبەردەستدا هەیە، دەگەڕێتەوە بۆ هەزارەی سێهەمی پێش زایین کە بە زمانی سومێری نووسراوە.
3. بە پێی **"ئاڤێستا"**، ئیمشاسپەندەکان، شەش خودان و لە هێندێک لە سەرچاوەکانی دیکەدا شەش فریشتەن و بە دەوری ئەهورامەزدای مەزنەوەن کە هەرکامیان واتایەکی تایبەتییان هەیە و بە ناسین و بەجێگەیاندنی فرمانی هەرکام لەم خودا یان فریشتانە، ئەهورامەزدا زیاتر و باشتر دەرک دەکرێت. هەروەها لە راڤە و لێکۆڵینەوەکانی ئاڤێستادا ئاماژە بەوە دەکرێ کە بەو شەش خودایە، خودای مەزن واتە ئەهورامەزدا پێک دێت. لە ئایینی زەردەشتیدا ئیمشاسپەندەکان یاریدەدەری ئەهورامەزدان بۆ دابینکردنی ئاشتی و پەرەپێدانی عەدالەت. هەرکامێکیشان ئەرکێکیان لەئەستۆیە. ئیمشاسپەندەکان بریتین لە: 1. **"وەهمەن"** یان **"وەهومەن"** (پیاو) بەمانای ئەندێشەی چاک و ئەرکی ئاژەڵە بەسوودەکانی پێیە. 2. **"ئیشە وەهیشتە"** (پیاو) بەواتای راستبوونە. ئەم ئیمشاسپەندە پارێزگاری حەقیقەت و پشتیوانی ئاگرە. 3. **"خشترە وەیریە"** (پیاو) واتای سەرکردەی چاکەی هەیە. 4. **"سپەنتە ئارمیتی"** (ژن) بەواتای نییەت پاکی و دڵفراوانی و پاڵپشتی زەویە. 5. **"ئاناهیتا"** و دەشڵێن **"هیوروتات"** (ژن) بەواتای کامڵبوون و پێگەیشتووییە و پاڵپشتیی لە ئاو دەکا. 6. **"ئیمورتات"** (ژن) بەواتای هەرمانی و زیندووبوون و پاڵپشتی رووەکەکانە.
4. وێنەکان لە ئینتێرنێت وەرگیراون.

سەرچاوەکان:

1. گیلگمش، برگردان احمد شاملو، تهران، نشرچشمه، ۱۳۸۲.
2. "مانیفێستۆی ئازادیی ژن لە سەدەی بیست و یەک" دا، لە بڵاوکراوەکانی ئاکدیمیای ئازادیی ژن، چاپی 2003.
3. لە دەوڵەتی راهیبیی سومێرەوە بەرەو شارستانیەتی دیموکراتیک، بەرگی یەک، عەبدوڵڵا ئوجەلان، چاپی 2002.
4. ارزش زن در دینهای آسمانی، مترجم و نویسنده: دکتر احمد ایرانی، چاپ لس آنجلس، چاپ دوم 1999.

خواژنی دوێنێ، کۆیلەی ئەمڕۆ
(بەشی دوو)

کاتێ باسی پێگەی ژن لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا دەکرێ، تووشی گوتارێکی ئەمرۆژین و سەردەمیانە نابین کە یەکسانیی ژن و پیاو بنرخێنێ و کەسایەتیەتیی ژن وەکو مرۆڤێک بە بێ جیاوازیی ببینێت، بەڵکو زیاتر رووبەڕووی فکرێکی نەریتیی دەستکاریکراو دەبینەوە کە ئەمەش زیاتر لە چوارچێوەی فکرێکی پیاوسالاریدا پێناسەکراوە.
زۆربەی خواستەکانی ژنان لە کۆمەڵگاکانی رۆژهەڵاتی ناڤیندا لە پێشدا لە کۆمەڵگا و شارستانیەتەکانی دیکەوە وەرگیراوە و لەژێر کاریگەریی ئەو رووداوانەدایە کە لە دەورووبەریاندا رووویانداوە و دێنەگۆڕێ. بۆ کۆمەڵگایەکی وەک رۆژهەڵاتی کورستانیش سەرەڕای تایبەتمەندییەکانی خۆی لەژێر کارتێکردنی جووڵە و بزووتنەوەکانی سەرانسەری ئێران دابووە.
واتە ئەگەر هەر گۆڕانکاریی یان خواستێکی نوێ لە نێو گەلی کوردی ئەم پارچەیەی کوردستاندا هاتبێتە ئاراوە بەحوکمی بەشداربوونی لە پێکهاتەی گەلانی ناو ئێراندا، راستەوخۆ کەوتۆتە ژێر کاریگەرییەوە و بەشێک لە خواستەکانی بە خواستەکانی ژنانی سەرانسەری ئێرانەوە گرێدراوە. بۆیە وتارەکە بە پێویستی دەزانێ پێش ئەوەی راستەوخۆ بچێتە نێو پرسی ژن لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا، خوێندنەوەیەکی بۆ سەرهەڵدانی وشیاریی ژن هەبێ لە ئاستی ئێراندا و پاشان بە شێوەیەکی بابەتیانە دەپەرژێتە سەر پێگەی ژنی کورد لەم بەشەی وڵاتی کورداندا.

هەر وەک ئاماژەی پێکرا، هەر گۆڕانکارییەک لە کۆمەڵگاکانی رۆژهەڵاتی ناڤیندا روو بدات، بە بێ هیچ کلۆجێک کاریگەریی لە گەلانی دەروبەریەوە وەردەگرێ. کرانەوەی ئەم وڵاتانەش راستەوخۆ لەژێر کاریگەری شۆڕشەکانی رۆژئاوادا بووە و لە پاش سەرهەڵدانی شۆڕشی پیشەکاری لە ئوروپا و گۆڕانکاری مەزن لە هەموو پێکهاتەکانی کۆمەڵگای رۆژئاواییدا ژیانی مرۆڤ پێی نایە قۆناغێکی نوێ و هەموو واتاکان پێناسەی نوێی بۆ کرا و پێگەی نوێی هەڵبژارد.
شۆڕشی پیشەکاری بووە هۆی ئەوەی کە پیاوان و کارگێرانی کۆمەڵگای رۆژئاوای تێبگەن کە نیوەی خەڵکی دنیا لە ژنان پێکهاتووە و بەبێ کەڵک وەرگرتن لەم هێزە مەزنە بۆ بەرهەمهێنان و هەڵسوراندنی ژیان، بۆشایی لە بەرەوپێشچوون ساز دەبێ. بۆیە بۆ کەڵکوەرگرتن لەم هێزە ئینسانییە دەستیان کرد بە چاکسازی، هەڵبەت ئەم چاکسازییەش دیسان بە وشیاربوونەوەی ژنان هاتە ئاراوە. بۆ نموونە بە دەسپێکردنی شەڕە جیهانییەکان پیاوان راستەوخۆ لە پێشەوەی شەڕەکاندا بوون و لە شوێنە پیشەییەکان و کارخانەکاندا ژنان توانییان ئەم بۆشاییە پڕ بکەنەوە. بە تێپەڕبوونی کات و پێویستبوون بە پسپۆڕی و زانست، ژنانیش توانیان لە ناوەندەکانی فێرکردن و بارهێناندا بەشدار بن و ئەمەش بووە هۆی وشیاربوونەوەی زیاتری ژنان.
پێش رێنێسانس و سەرهەڵدانی شۆڕشی پیشەکاری و شەڕە جیهانییەکان، ژن بەو هۆکارەی کە بەشی هەرە زۆری وزە و چالاکییەکانی لە چوارچێوەی ماڵ و منداڵداری و کاروباری نێو بنەماڵە مانای پێدرابوو، هەمیشە بە ئەقڵ لاواز و ناکارامە دەناسرا. پێویستی مرۆڤ بۆ بەشداری لە بەشی پیشەکاریدا و هەروەها گەشەی زانست و کولتوور، ژنی ناچار کرد بۆ سەلماندنی توانستە فکرییەکانی رووبکاتە ناوەندە زانستی و فکرییەکان و خۆی لەگەڵ نیازە زانستیی و پەروەدەییەکانی کۆمەڵگا رێکبخات.
شەپۆلەکانی ئەم وشیاربوونەوەی ژنان لە ئوروپاوە گەیشتە وڵاتانی رۆژهەڵاتی ناڤین و کەم تا زۆر کاریگەریی هەبووە لە سەر ژنانی ئەو کۆمەڵگایانەش. بۆ نمونە دەکرێ ئاماژە بە تورکیا بکرێ کە لە سەردەمی ئیمپراتۆریی عوسمانی و پێش دەسپێکردنی شۆڕشی مەشروتەی ئێران، چاکسازی کۆمەڵایەتی دەست پێکردبوو کە بووە هۆی دامەزرانی خوێندنگەی کچانە و ناوەندی پەروەردەی ژنان. هەر لەو سەروبەندەشدا لە میسر چاکسازی کۆمەڵایەتیی وەڕێکەوتبوو.
کاریگەریی رووداوەکانی وڵاتانی دوروبەری ئێران و هەروەها خوێندنەوە و هاتنی شەپۆلی مافی ژن و یەکسانی لە ئوروپاوە، کۆمەڵگای ئێرانی داگرت کە هەمان مەشروتەخوازی و پەروەردەی ژنان کە ئەویش تێکەڵاو بوو بە خواستەکانی مەشروتەخوازی و هەروەها ویستە ناوچەییەکان کە ئامانجی سەرەکییش چاکسازی بارودۆخی سیاسیی و کۆمەڵایەتی بوو.
لە ئێران بە تایبەتی لە کاتی مەشروتەوە، بزووتنەوەی ژنان ئاوا بوو بۆ ئاڵوگۆر لە بارووودۆخی کۆمەڵگا و ژیانی ژنان پێک هێنا . لە دوای شکستی ئێران لەشەر لەگەڵ رووسیا، بارودۆخێک پێکهات و ریگای هاتووچۆ بۆ دەرەوەی ئێران بە تایبەتی رۆژئاوا کراوە، و هاتوچۆکردنی ئوروپیاکان بۆ ئێران، کاریگەریی لەسەر شێوازی ژیانی رۆژانە و بیرکردنەوی گەل دانا. ئەوکات ژنان تێدەکۆشان بۆ چەسپاندنی داواکاریەکانیان لە دەسپێکی شۆڕشی مەشروتە و لە نێو دەستوری گشتیدا. بەڵام بەهۆکاری گەرماوگەرمی شۆڕشەکە و درووستبوونی کەش و هەوای ناسیونالیزم سەرەتا نەیانتوانی ئامانجەکانیان بپێکن. فکری ناسیونالیزم لە میشکی ژنانی ئەو کاتیشدا پەرەی سەندبوو هەر بۆیە بەرلەوەی بۆ وەدەستهێنانی مافەکانی خۆیان تێبکۆشن، ئەوانیش تێکەڵاوی نەتەوەخوازییبوون. بە گشتی بیرۆکەی نەتەوەخوازیی بە مانا نوێیەکەی ناراستەوخۆ لە ژێر کاریگەریی شۆڕشی فەرانسە و هەروەها تەقگەری رۆمانتیسیزمدا بوو و سەری هەڵدا.
شەپۆلەکانی ئەم وەرچەرخانە لە مێژووی وشیاری مرۆڤایەتیدا گەیشتە رۆژهەڵاتی ناڤینیش.

پێویستە ئەوە بگوترێ کە ئەگەر باسی گوتاری ناسیونالیزم دەکرێ، باسی واتایەکی مۆدێرنە کە لە رۆژئاوادا سەری هەلداوە و لە بەستێنێکی تەواو پڕ گۆڕانکاری ئەویدا خۆی گرتووە، بەڵام ئەم واتایە کە هاتە رۆژهەڵاتی ناڤین و بەتایبەتی کە لێرەدا باسی ئێرانە، دەبینین کە چەمک و فکرێکی مۆدێرن لە زەمینەیەکەی تەواو سوننەتیدا لە هەولدابوو دەوڵەتێکی تەواو پێشکەوتوو مسۆگەر بکات. ئەمەش بوو بە هۆی دژوازییەکی قورس لە پرۆسەی جێگیرکردنی دەولەت - نەتەوەی مۆدێرن.

بەشداریی ژنانی مەشروتەخواز

ئەم دژوازییانە (پارادۆکس) راستەوخۆش توێژی ژنانی وەک بەشی بەرکار گرتەوە و بە گشتی ململانێیەکی زۆری لەنێوان نەریتە باوەکانی کۆمەڵگای ئێران و پرۆسەی دیموکراتیزەبوون و مافی هاوڵاتی هاتەئاراوە کە دیارە مافی هاوڵاتییش راست یەکسانی نێوان ژن و پیاو دەگرێتەوە.

لەو سەردەمەدا رێژەی ژنانی مەشروتەخواز زۆر کەم بوو. بەڵام بەم حاڵە هەنگاوی زۆر بوێرانەیان نا. ژنانی مەشروتە خواز 2 ئامانجی سەرەکیان هەبوو:

1. وەدەستهێنانی مافە سەرەتایەکانی ژنان لە ئێراندا.
2. خەبات کردن لەدژی ئەقڵی کۆنەپەرستی (پیاوسالاریی).

لە ساڵەکانی 1911 دوای ئاڵوگۆڕی سیاسیی ناوچەکە و هێوربوونەوەی سەرهەڵدانەکان، لە "مەجلیسی شۆرای میللی" دەستوری نوێ دارێژرایەوە، لە دەستورەکەدا تەنانەت بە دێڕێکیش باسیان لە مافی ژنان نەکرد و بەپێچەوانەی چاوەڕوانیەکانی چالاکانی مافی ژن، ژنان لە دەستووری نوێ دا تەنانەت مافی دەنگدانیانیشیان پێنەدرا. ئەمەش بووە هۆکاریک کە ژنان بە شێوەیەکی چالاکتر بێنە نێو مەیدانی خەباتەوە بۆ وەدەستهێنانی مافی خۆیان. هەر بۆیەش چالاکانی بواری ژن رێکخراوێکیان پێکهێنا بە پێشەنگایەتی "سەدیقەی دەوڵەت ئابادی". بەمشێوەیە خەباتی ژنان لە سەردەمی مەشروتەدا دەستی پێکرد. ئەوکات دوای بە پاشایەتی گەیشتنی رەزا شاه، رێژەی خەڵکی ئێران 10-12 میلیۆن کەس تۆمار کرابوو. بەڵام زۆرینەی دانیشتوانی ئێران لەوکاتەدا گوندنشین بوون. لێرەدا دەردەکەوێت کە چالاکانی ژن لەو سەردەمەدا تەنیا ژنە دەسترۆیشتووەکانن (ئەریستۆکرات). چالاکان لەو باوەڕەدا بوون کە ئەگەر ژنان لە ماڵەکاندا بێنە دەرەوە و تێکەڵاوی کاری ناو بازاڕ بن و بەتایبەتی بە کاری بازرگانی سەرقاڵ بن دەتوانن، رۆڵی بەرچاو بگێڕن بۆ گۆڕانکاری و پێشکەوتنی کۆمەڵگا. بەڵام ئەم هەڵویستە لە لایەن پیاوانەوە پەسەند نەکرا. تەنانەت قسەکردنی ژنان لەگەڵ پیاوان ناپەسند و بێشەرمی بوو.. هەروەها لەلایەن ژنانی چینی بۆرژواخوازیش دژایەتیی لەگەڵ ئەم فکرە کرا. لەبەر ئەوەی لە لای هێندێک ژنانی چینی بورژوا کارکردن لە نێو ماڵێشدا بە نەباش دەزانرا. بەڵام ئەم خواستە لە لایەن ژنان بەگشتی و چێنی کرێکار و رۆشنبیراندا پیشوازیی لێکرا.

گۆڕانکارییەکانی کۆمەڵگای ئێران و بەرەوپێشچوونەکان لە بواری ژنان لەو سەردەمەدا ورده روده هەموو بەشەکانی دیکەی گرتەوە. لە بواری رۆژنامەوانیدا خۆیان نیشاندا و هاتنە مەیدانەوە. بڵاوکراوەی "دانش" یەکەم بلاوکراوەیەک بوو کە لە لایەن خاتوو کەحلال" بڵاوکرایەوە و یەکەم بڵاڤۆکێک بوو کە تایبەت بە ژنان چالاکی کرد. پاشان بڵاوکراوەی "شکوفە" و رۆژنامەی "زبان" لە سەر پرسەکانی ژن چاپکران. ئەگەرچی لەو سەردەمەدا ژنان بە شێوەیەکی بەرچاو بابەتیان بۆ ئەو رۆژنامانە دەنووسی، بەڵام زۆرینەی ئەو ژنانە بە نێوی پیاوان یان بە نێوی نهێنی نووسینەکانیان بڵاودەکردەوە.

ناوەرۆکی نووسراوەکانی ژنان سەرنجی زۆری خوێنەرانی بۆلای خۆی راکێشابوو تا ئەو کاتەی کە کۆمەڵگا ناچاربوو بە ئاشکرا ناوی ژنان وەکو نوسەر وەربگرن.

چالاکی ژنان هەر بەوە نەوەستا و رووی لە بوارەکانی وەک مۆسیقاش کرد. ئەگەرچی یەکەم هەنگاوەکان بۆ کاری هونەر لە نێو حەرەمسەرای پاشاکانی قاجاردا دەستی پێکرد بەڵام بەسەرنجدان بە بیروباوەری ئایینی ئیسلام کە گۆرانی بێژی و ژەنیاریی و سەمای ژنان لە بەرچاوی پیاوان حەرام بوو، توانی ببێتە رچەشکاندنێک بۆ دەرخستنی توانستی ژنان.

پاش شۆڕشی مەشروتە و هەڵوەشانەوەی حەرەمسەراکان لە کۆشکی پاشاکاندا، هەروەها لەگەڵ هاتنی ئوروپاییەکان بۆ ئێران، هێندێک لە ئامێرەکانی مۆسیقاشی لەگەڵ خۆی هێنا بۆ نێو ئێران. ئیدی ئەگەر پێشتر مۆسیقا بۆ رابواردن

بەکاردەهات، لە درێژەی شۆڕشی مەشروتەدا هاوکات لەگەڵ باقی گۆڕانکارییەکانی نێو کۆمەڵگای ئێران مۆسیقاش پێگەیەکی نوێی بەدەستهێنا و ژنانیش وەکو هونەرێک و تەنانەت پێشە توانیان کاری تێدا بکەن .
ژنان لە هونەری شانۆش دا توانیان سەرەڕای هەموو ئاستەنگی نەریتی و ئایینی خۆیان نیشان بدەن. شانۆ لە ئێراندا مێژوویەکی کۆنی هەیە. بە هاتنی ئایینی ئیسلام هەموو جووڵەکانی کۆمەڵگا رەنگی ئایینی بە خۆیەوە گرت. بە هۆی حەرمابوونی دەرکەوتنی ژن لە ئایینی ئیسلامدا ژنان هیچ جێگەو پێگەیەکیان لە شانۆدا نەبوو بەڵام لە ژێر کارتێکردنی فکری رۆژئاوایی گروپە کانی شانۆی ئایینی توانیوان رۆڵ بە بەشداریی ژنان بدەن. یەکەم شانۆییەک کە بە فەرمی نوێندرا خاتوو " سونا قەفقازی" رۆلی تێدا گێرا. ئەو کات ژنانی باکوری ئێران (گیلان) پێشوازییان لەم رچەشکێنییە نەکرد و تەنانەت دەرهێنەری شانۆییەکەش بە کافر لەقەڵم درا و تەنانەت بە گڵاویان دانا. پاش ماوەیەکی زۆر بە پەرەسەندنی چالاکیی ئەنجوومەنەکانی ژنان، ژن وەکو ئەکتەر هاتە سەر شانۆ و ئیدی ئەمە بوو بە رێخۆشکەر بۆ دامەزرانی گروپی شانۆیی ژنان لە تاران وشارەگەورەکانی دیکەی ئێران.
لە بواری رێکخستندا پاش قۆناغی پاشایەتیی مەحەمەد عەلی شای قاجار، رێگا کراوە بۆ دروست بوونی حیزب. ئەوەش رێی خۆش کرد هەتا داواکاریەکانی کۆمەڵگا بێتەسەر زمان لە سیاسەتی رۆژانەدا. هاوکات رێگا کراوە بۆ ئەوەی ژنانیش بە شێوەیەکی فەرمی بتوانن لە نێو حیزبەکاندا بەشداریی بکەن.لە ساڵەکانی 1909 و بە دواوە ژنان بەشێوەی رێکخراو هاتنە نێو خەباتی سیاسیەوە و ئەم جووڵەیەش لە تارانەوە سەرچاوەی گرت و لە شارەکانی دیکەی ئێران ئاسایی بۆوە و ژنانی شوێنەکانی دوور لە پایتەختیش هێدی هێدی رێکخراوی خۆیان دروست دەکرد. خاڵیکی دیکە کە لە سەردەمی محەمەد عەلی شادا پێویستە ئاماژەی پێبکرێ لابردنی زۆرەملیانەی رووبەند (حیجاب) بوو لەسەر ژنان بە مەبەستی کۆتاییهێنان بە کولتووری کۆن. ئەوەش لە لایەن پیاوانەوە زۆرینەی ژنان لە ماڵی خانەنشین بکرێن و مافی چوونەدەرەوەیان لە لایەن بنەماڵەکانیان لێسەندراوە. نەریتیبوونی کۆمەڵگا و هەروەها فکری چەقبەستووی ئایینی کۆمەڵگا لە چوارچێوەیەکی مەنگدا مابۆوە، بۆیە محەمەد عەلی شا لە بن کاریگەری ئوروپاییەکان خوازیاری گۆڕانکاری لە سیستەمی کۆمەڵگای ئەو کاتی ئێراندا بوو و دەیویست ئێران بەرەو وڵاتێکی پیشەکاری ببات. بەڵام لەبەر ئەوەی دەیویست خواستەکەی یەکشەوە رۆبنێتە نێو کۆمەڵگا، بە زەخت و هەڕەشە رووبەرووی نەریت و یاساو رێسای ئایینی بۆوە و ئەمەش نارەزایەتییەکی زۆری لێکەوتەوە، بە تایبەت لە لایەن توندڕەوە ئیسلامیەکانەوە کاریگەری نێگاتیڤی لەسەر پێشکەوتنی ژنان لە بوارە جۆراوجۆرەکاندا هەبوو و بازنەی چالاکیی ئەوانی بۆماوەیەک بەرتەسکتر کردەوە.

ئەنجومەنی ژنان لە پاش شۆڕشی مەشروتە

ئەگەرچی لەکاتی رەزا شادا، ئەم بارودۆخە هێورتر بۆوە و ئازادی هەڵبژاردن درا بە ژنەکان کە بە حیجابەوە بگەرێن یا بێ حجاب. بەڵام لە شوێنە فەرمیەکاندا حیجاب بۆ ژنان قەدەغە کرابوو، بە تایبەتی لە خوێندنگاکاندا ئەوەش بەپێی فکری ئەو سەردەمە نەدەگونجا. ئەم خواستانەی شا وای کردبوو کە ژنان لە لایەن بنەماڵەکەیانەوە زۆرتر بچەوسێنەوە و دەسەڵاتی باوک و برا لە سەریان زۆرتر بێت و لە ژێر نێوی پاراستنی ناموس ئەوەندەی دیکە زەخت بخەنەسەر ژنان.
لە قۆناغی دووەمی پاشایەتی رەزا شادا لە لایەک بەربەرەکانێ بە دژی فکری ئایینیی و لە لایەکی دیکەوە خۆڕاگری و نارەزایەتی کۆمەڵگای نەریتی و ئایینی لەبەرامبەر سیستم ئەوەندەی دیکە پەرەیسەند و لەئاکامدا سەرکوتی نارەزایەتییەکانی بەدوادا هات. ئەوەش بووە هۆی رەگاژۆکردنی ئەقڵیەتی ئیسلامی و سەرهەڵدانی گەل لە ئێراندا. لوتکەی ئەم سەرهەڵدانە لە شۆڕشی ساڵی 1978 و ئەنجامەکەشی رووخانی دەسەڵاتی پاشایەتی بوو. لەو شۆڕشەدا زۆرینەی ژنان پێشتیوانیان لە سەرهەڵدانەکاندا کرد و لەزۆر بواردا پێشەنگ بوون. بەڵام دوای هاتنەسەر کاری حکومەتی کۆماری ئیسلامی بە پێشەنگایەتی مەلاکان، ژنان لە ماڵەکانیاندا جارێکی تر توندکرانەوە. هەر لە سەرەتای دامەزرانی حکومەتی ئیسلامی ئێران ئەو دەستورەی کە بە پێی شەریعەتی ئیسلام نووسرا تاکە مافێکی کە بۆژنانی دەستنیشان کرد مافی دەنگدان بوو و لە هەموو مافە سەرەتاییەکانی وەک مرۆڤ بێبەری کران. لە دەستوری کۆماری ئیسلامی ئیراندا ئەم خاڵانەی خوارەوە بە سەر ژنان دا سەپاوە.

1. حجابی زۆرەملیی بۆ ژنان.
2. تەمەنی هاوسەرگیری بۆ ژنان کەم کرایەوە بۆ 9 ساڵ، (بە خواستی دایک و باوک).
3. هەر دوو ژن بە یەک پیاو دادەندرێت لە کاتی شاهیدی دادگادا.
4. بەردەباران و ئێعدام بۆ ژن لەسەر ناوی ناموس.

5. ژن بە بێ ئیزنی باوک، برا، مێرد یا پیاوانی بنەماڵەکەی وەکوو مام و خال هتد.. مافی هێچ چەشنە کارێکی پێ نادرێت.
6. پیاوان دەتوانن بە مەیلی خۆیان هەر چەند ژنێک کە دەیانەوێت، وەک هاوسەر بهێنن.
7. هاوسەرگیری بە شێوازی سیغە ئازادە.
8. مافی جیابوونەوە تەنیا بە پیاوە و ژن ناتوانێ داوای جودابوونەوە لە هاوسەرەکەی بکات.
9. ژن مافی خۆپاڵاوتنی بۆ پۆستی سەرۆککۆماریی نییە و... .

لێرەوە و بەسەرنجدان بە سیستمی حکومەتی ئێران، ژنی کورد جارێک وەک ژن لەکۆمەڵگای خۆی و لە ئاستی ئێراندا و جارێکش وەکو کورد رووبەرووی زۆر ئاستەنگی دەبێتەوە کە بەشی سێی وتارەکە، بەتایبەتیی پێگەی ژنی کورد لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا دەخوێنێتەوە.

خواژنی دوێنێ، کۆیلەی ئەمڕۆ
(بەشی سێ)

نیگار عینایەتی

ژنانی کورد لە ڕۆژهەلاتی کوردستان لەگەڵ دیاردەیەک بەنێوی شۆڕشی گەلانی ئێران و هاتنەسەرکاری کۆماری ئیسلامی بە درێژایی زیاتر لە سێ دەیە بەرەوڕوو بونەتەوە. خوێندنەوەی جێگە و پێگەی ژنی کورد لەم قۆناغە نوێیەدا، یانی قۆناغی دووبارەی ژێردەستبوون لە لایەن حکومەت و سیستمێک بەنێوی دەوڵەتی ئیدئۆلۆژیکیی ئیسلامی، ڕاستەوخۆ پەیوەندیی هەیە بەو دەسەڵاتەی کە سەرانسەری ئێرانی تەنیوەتەوە، واتە گوتاری حکومەتی زاڵ و گوتاری نەتەوەی سەردەست. بۆیە لە هەرشوێنێک کە باسی هەبوونی ژن بە ئەرێنی و نەرێنی لە ئێراندا دەکرێ، دەتوانێ تەعبیرێکی ڕاستەوخۆشی هەبێ لەژیانی ژنی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا. هەروەها تایبەتمەندیی کۆمەڵگای کوردستان و بە سەرنجدان بە ژێردەستبوونی سیاسیی و کولتووری و ئابوورییی، خوێندنەوەی جیاواز دەخاتە بەردەستی وتارەکە. لە هەمانکاتدا کولتورێکی تایبەت بە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش لە ئارادایە کە لە نێوان کولتووری سەردەست و کولتووری یاغی بوون دایە و ڕەنگدانەوەیەکی ڕاستەوخۆی لەسەر ژیانی ژنان داناوە. بۆنمونە لە کولتووری کوردەواریدا ڕەشبەڵەک کردەوەیەکی هاوسەنگی خواز و یەکسانی خوازی ڕەگەزیە کە بە درێژایی مێژوو وەکوو میراتێکی کولتووری ماوەتەوە کە ئەوەش لەگەڵ سیستەمی سەردەست لە ناکۆکیدایە و سیستیم دەیەوێت لێرەدا دابرانێک لەو هاوسەنگیەدا دروست بکات. بەشی سێی ئەم وتارە **"خواژنی دوێنێ، کۆیلەی ئەمڕۆ"** ورد دەبێتەوە لە بارودۆخی ئێستای ژنی کورد و گۆڕانکارییەکان تەنیا لە چوارچێوەی دەسەڵاتی سیاسیدا نا بەڵکو لە هەموو بەشەکانی دیکەی کۆمەڵایەتی و ئابوورییی ڕەووشی ژنان لە ئێراندا هەڵدەسەنگێنێت.

ژن و بەشداریی لە شۆڕشی ١٩٧٩ی ئێراندا

لە گەرماوگەرمی شۆڕشی گەلانی ئێراندا و پێش بەدەسەڵات گەیشتنی کۆماری ئیسلامی، ژنان شانبەشانی پیاوان بەشدارییەکی بەرچاویان لە سەرهەڵدانەکانی ساڵی ١٩٧٦ تا ١٩٧٩دا کرد کە لە ئاکامدا ڕووخاندنی حکومەتی پاشایەتی بەدواوە بوو. ئەم بەشداریکردنە لە شۆڕش و سەرهەڵدانەکانی گەلان لە ئێراندا ئەگەرچی بەرچاو و کاریگەر بوو و توانی هەنگاوەکان بۆ ڕووخاندنی حکومەتی پێشوو خێراتر بکا، بەڵام مەبەستی سەرەکیی لە ئامادەیی ژنان لەو قۆناغەدا بۆ بەدەستهێنانی پێگە و مافە یەکسانەکانیان لەگەڵ پیاوان نەبوو، بەڵکو لە چوارچێوەی فکریەتێکی ناسیۆنالیستی و بیرۆکەی ئایین لەنێو ئامانجەکانی سەرهەڵدان و شۆڕشگێراندا ون ببون. بە واتایەکی دیکە لە ئەرکی خۆیان کە دەبوایە لە چوارچێوەی شۆڕشێکی زیهنی و خۆ بە ڕێکخستن هەنگاویان هەڵبێنابایەوە بۆ بەدیهێنانی خۆاستەکانیان کە بەشداریی ڕاستۆخۆی ژنان لە بەرێوە بردنی کۆمەڵگادا بوو، لاواز مان و لە بن سێبەری پیاوان و بیری تەسکی ناسیۆنالیستیی قەتیسمان. دیارە لە بنەڕەتدا ژنان بە هێندێک هۆکار دژایەتیان لەگەڵ حکومەتی پاشایەتییدا کرد، بەڵام دیسانیش هۆکارەکانی ئەوان جیاوازییەکی ئەوتۆی لەگەڵ ئامانجی پیاوان نەبوو، وەکو هۆکاری ئابوورییی، سەرکوتی سیاسی، لابردنی چینایەتی لە نێوان دەستڕۆیشتوو و هەژاردا. لە پێش ڕووخانی حکومەتی پاشایەتی هەروەکو لە بەشی دووی ئەم زنجیرە وتارە بە بەرفراوانی ئاماژەم پێدابوو، ژنان لە سەردەمی مەشروتە و سەردەمی دەسەڵاتدارێتی بنەماڵەی پەهلەوی، لە چینی بورژوا و سەردەستدا تێکۆشانیان بۆ بەدەست هێنانی مافی یەکسانیی ڕەگەزیان دەکرد. ئەو تێکۆشانەش لە ڕاستیی کۆمەڵگا و ژیانی ژنی چەوساوە دوور بوو و نەیتوانی دەرئەنجامێکی سەرکەوتووانە بەدەست بهێنێت. لە کاتێکدا کە ژنانی کرێکار لە بن زەخت و گوشاری ژیان و سیستەمی چینایەتی لە دوولاوە دەچەوسانەوە کە تەنانەت وەکوو هەبوونێکی ئینسانی هەڵسوکەوتیان لەگەڵ نەدەکرا. ژنانی چینی بورژوا وابەستەی بەدەست هێنانی پێگەی سیاسی لە نێو لایەنەکان و مەجلیسدا بوون، ئەوە لە کاتێکدا بوو کە ژنان لە ئێراندا تەنانەت مافی دەنگدانیان نەبوو. هەر بۆیەش لە بنەڕەتدا ئەم تێکۆشانانە ئامانج و دەستکەوتێکی بەرچاوی بە دەست نەخست.

هەر بۆیەش لە دەستپێکی سەرهەڵدانی شۆڕشی ١٩٧٩دا هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگا و بەتایبەتی چینی پێشەنگ، پێکهاتوو لە جەوانان کە بەشێکیان لە بن سێبەری بزووتنەوەی سۆسیالیستی و بەشیکی کەشیان لە بن سیبەری ئایینگەرایی و لەسەروو ئەوانیشەوە ژنان پێیان وابوو کە تەڤگەرێکی ڕیشەییان دەست پێکردووە و دەتوانن بە سەرخستنی سەرهەڵدان، پرسە گرینگەکانیان بێننەئاراوە کە هەتا بەئیستا نەریت و کولتووری کۆمەڵگای پیاوسالاریی حاشای لێکردبوو. پێیان وابوو ئاراستەیەک دەگرنەبەر و دوای ڕووخانی حکومەتی پاشایەتی، ژیانی ژن پێ دەنێتە نێو قۆناغێکی نوێ و ڕوو لەگەشەوە، وەکو:

- **. دەستەبەربوونی یەکسانیی رەگەزی و کۆتاییهاتن بە هەڵاواردنی ژن.**
- **بەرزبوونەوەی ئاستی وشیاریی ژن و بەشداریکردنی ژنان بە شێوەیەکی چالاکانە لە پرسەکانی کۆمەڵگادا.**
- **پەروەردەی ژن و بە رێکخستن کردنی لە بوارەکانی جیاوازدا.**
- **بەشداریی ژن لە بوارە سیاسی و کۆمەڵایەتی و کولتووری و ئابوورییەکاندا.**

ژنانی ئێران بە گشتی و ژنانی کورد بەتایبەتی لە نایەکسانیی گەلێکی وەکو پێوەری دامەزراندنی نایەکسان، بەشداریی نایەکسان لە بڕیاردان و دەرفەتەکانی نایەکسانیی کۆمەڵایەتی ئازاریان دەدیت.
بەڵام لەراستیدا تەنیا لە گەرماوگەرمی سەرهەڵدانی شۆڕشی گەلانی ئێراندا بوو کە جیایی ژن و پیاو بۆ ماوەیەکی کاتیی فەرامۆش کرا. باوەڕە نەریتییەکانی نێو تانوپۆی کولتووریی کۆمەڵگا و فکریەتی توتالیتاری ئیسلامگەرایی کە ژنیان بە بێ توانا و لاواز دەبینی توانی سەرکەوێت و هێزی ژن و دەستکەوتەکانی سست بکات و رابوەستێنێت و لە ئاکامدا گۆشەگیربوونی ژن لە کونجی ماڵەکاندا لە دوای سەرکەوتنی شۆرشی ئێران بە درێژایی ٣٧ ساڵ تا بە ئیستا درێژەی کێشاوە.

بەشێکی مەزنی ئەم خەسارانەی لە سەرلەبەری ژیانی ژنی کۆمەڵگای ئێران کەوتووە، لە لایەن نەریت و کولتورێکی داخراو و سیستمی دەسەڵاتی نوێ واتە کۆماری ئیسلامیەوە بووە. لێرەدا هاوشێوەکانی نێوان نەریت و پێکهاتنی سیستمی نوێ لە چەشنی ئیسلامی لەرووی جەوهەرییەوە دەمانگەیەنێتە سەر ئەو قەناعەتەی کە داب و نەریت و کولتووری داخراو هۆکاری سەرەکیی بوون لە پتەو و تۆکمەترکردنی حکومەتی پاش 1978. لێرەشدا بنەماڵەکان و پیاوەکانیان وەکوو هێزیکی بچوککراوەی سەرکوتگەری نەریتیی دەوڵەت ئەندامی ژنیان سەرکوت کرد و خۆی لە خۆیدا یارمەتیدەری ئەو سیستمە بوون کە ریشەکانی زیاتر دابکوتێ. کاتێ سەرنج بدەینەوە بە جۆری بەشداریی ژنان لە سەرهەڵدانەکانی ئەوکات، بۆمان دەردەکەوێ کە ژنانیش وەکوو هێزێکی سەرەکی و بە تەواوکەرێکی بنەڕەتیی شانیان دابووە بەر سەرهەڵدانەکان و بە هێچ شێوەیەک مەیلی ئایینیان لە بەشداربوونیاندا رەنگی نەدابۆوە. لە مانگەکانی نزیک بە سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێراندا دەبینین کە رەنگی ئایینی بەهەموو شێوەیەک خۆی بەسەر سەرهەڵدانەکەدا زاڵ کردووە و بە تەواویی شوناسی جەوهەریی ئایینی دادەسەپێ. لێرەدا ژنان لە لایەن گرۆپە ئیسلامیستەکانەوە بوونە ئامانجی سەرەکی بۆ ئیسلامیزەکردنی خەباتەکە. لەو سەروبەندەدا بە داسەپاندنی عەبا و جلوبەرگی ئیسلامیی بە سەر ژناندا، بە زۆرە ملێ و هەڕەشە و لێدانیان بە ئاشکرا لە سەر شەقامەکان، لێدانی پۆنیس و بزمار بە نێوچاوانی ئەو ژنانەی حیجابی زۆرەملێیان قبوڵ نەدەکرد ژنانیان ناچارکرد لە کونجی ماڵەکاندا گۆشەگیر بن. لە هەمانکاتدا ئەو داسەپاندنی زۆرەملیانەی حیجاب بەسەر ژنان دا بووە سیمبول و ئالای رەشی سەرکەوتنی شۆرشی ئیسلامی و دامەزراندنی حکومەتی کۆماری ئیسلامی لە ئێراندا بە رێبەرایەتی خومەینی .

هەر وەک لەسەرەوە ئاماژەی پێکرا، ئەگەرچی ژنان بەشداریەکی مەزن و بەشێکی گەورەیان لە بەئاکام گەیاندنی سەرهەڵدانی 79دا هەبوو، بەڵام پاش جێگیربوونی حکومەتی ئیسلامی، بەتەواویی خرانەوە پەراوێزەوە و تەنانەت ئەو دەستکەوتانەشی کە لە حکومەتی پاشایەتیدا بەپێی تێکۆشانی خۆیان و لە چوارچێوەی دەربرینی سنووورداری بیروڕا و رێکخراوی سەر بە ژنان بەدەستیان هێنابوو، لێیان زەوت کرا.

دەسەڵاتخوازیی پیاو لە لایەک و نەبوونی بواری گونجاو بۆ بەشداریی ژن لە لایەکی دیکەوە، سڕبوون و گۆشەگیریی سیاسیی ئەوانی بەدواوە بوو. ئەم کولتووری خۆپاراستن یان بە واتایەکی دیکە کولتووری بێدەنگ بوون لە ئاست رۆڵی ژن تەنیا لە چوارچێوە سیاسییەکەدا تەعبیری لێوەکرا. ئیدی کەڵکوەرگرتن لە توانای باڵای ژن بۆ گەشەی وڵات و بەئاکام گەیاندنی باوەڕی بەرپرسیارێتی گۆڕین لە دواکەوتوویی‌یەوە بۆ پێشکەوتن.، فەرامۆش کرا.
بە هاتنەسەرکاری سیستمی ئایینی لە ئێران، حکومەتی ئیدئۆلۆژیی ئیسلامی بە سەرنجدان بەو خاڵانەی کە لەسەرەوە ئاماژەی پێکرا، خۆی بە سەر کۆمەڵگادا داسەپاند. بۆ ژنان رەوتێکی بەرەو پێش برد کە تەواو بوو بە ئاپارتایدی رەگەزی. لێرەدا کۆمەڵگای روناکبیریی ئێرانیش بە بێدەنگبوونیان لە ئاست ئەم بەرەوپاش گەڕانەوەیەی لەسەر دەستی ئیدئۆلۆژی ئیسلامیدا روویدا،

بوونه یارمەتیدەری زیاتری خواستەکانی دەسەڵاتی نوێ. روناکبیران لەسەر ئەو باوەڕە بوون کە پرسی ژن پرسێکی سەرەکیی کۆمەڵگا نییە و بە بابەتێکی لاوەکی و نەگونجاو سەیریان دەکرد. لە نوسراوەکان و راگەیاندنەکانی ئەو سەردەمەدا بە شێوەیەکی روون و ئاشکرا پرۆپاگەندەی حیجابی ئیسلامی و تەنانەت تۆمەتگەلێکی وەکوو ئەوەی کە ئەو ژنەی حیجاب قبوڵ نەکات کافرە و ژن ئیمانی لاوازە و زوو فریو دەدرێیان دەخستە پاڵ ئەو ژنانەی چالاک پێشەنگی خەباتەکان بوون. تەنانەت چوونی ژنانیان بۆ شوێنە گشتیەکان قەدەغە کرد و ئەگەر ژنێکیان لە شەودا بە تەنیا لە دەرەوە بدیتایە ئەوە بە شێوەیەکی توندوتیژ هێرشیان دەکردە سەری. بێدەنگی روناکبیرانیش بۆ بەرژەوەندیەکانیان ئەوەندەی کە رەواییان بەم توندو تیژیانە دەدا.

لەو سەردەمەدا تەنانەت نووسەرانی ژن قەلەمەکانیان قەدەغە کرا و دەنگی گۆرانیبێژانی ژن لە گەرووياندا خنکێندرا، کە تەنانەت هەتا بە ئێستاش ژن نەیتوانیوە بە ئاشکرا و لە ستۆدیۆکان دەنگیان هەڵببرن و تواناکانیان تەنیا لە گروپی کۆر و ژەنینی مۆسیقادا قەتیس کراوە. لە بوارەکانی دیکەدا وەکو وەرزش و سپۆری ژنان بە هیچ شێوەیەک گرینگیی پێنەدەدرا و لە سەرەتاکانی ساڵی ١٣٨٠(2001) هێدی هێدی وەرزشی ژنان کەوتە رۆژەڤەوە.

ژنی کورد لە نێوان نەریت و دەوڵەتدا

بارودۆخی ئێستای ژنان لە رۆژهەڵاتی کوردستان، بارودۆخێکی ئاڵۆز و چەند جۆرییە. خوێندنەوەی هەبوونی ژن و ئاست و پێگەی ئەم بەشەی کۆمەڵگای کوردستان وەکوو هەموو لایەنەکانی دیکە، سەرەڕای هێندێک تایبەتمەندیی کولتووری و سیاسی، راستەوخۆ لەژێر کاریگەریی گوتاری زاڵی سەرانسەری ئێراندایە.

ناوچەکانی دوور لە ناوەندی دەسەڵات، یان بە واتایەکی دیکە ئەو شوێنانەی کە نەتەوەی جیاواز لە نەتەوەی زاڵ بەسەر ئێراندا تێیاندا دەژی، لەڕووی کۆمەڵایەتی و سیاسی و کولتووری و ئابوورییەوە پاشگۆی خراون و خەسار و ئاریشەی کۆمەڵایەتی و سیاسی زۆر لەوە زیاترن کە حکومەت تووشی نەتەوەی سەردەستی کردووە. لە لایەکەوە لە بواری نەتەوەیی و لە لایەکی دیکەوە لە بواری ئایینی و رەگەزی و سیاسی و جیایی کولتوورییەوە، گەلی کورد بە تایبەتی لە لایەن حکومەتەوە خرایە ژێر گوشار و تەنانەت ئەم گوشارانە تا رادەیەک زیاد بوو کە قەتڵوعامی سەرانسەری لە ساڵەکانی دوای ١٩٧٩ و تا ١٩٩٠ بۆ سەرکوتی گەلی کورد لە کوردستان بە بەرپرسیارەتی خالخالی کە راستەوخۆ دەستوری لە خومەینی وەرگرتبوو پێکهێنا. لەو سەردەمانەدا شارو گوندە کوردنیشینەکان کەوتنەبەر پەلامار و هێرشی میلیتاریسیتی کۆماری ئیسلامی کە لە ئاکامدا بە لانیکەمەوە ٣٠٠٠ هەزار ژن و پیاو و پیرو جەوان بوونە قوربانی. لەهەمانکاتدا ژنانی کورد بە رێژەیەکی بەرچاو لە بەندینخانەکاندا بەند کران و لە سێدارە دران. ئەوانەی کە حوکمی گرانی زیندانیان بەسەردا سەپا رووبەرووی قورسترین ئەشکەنجەی جەستەیی و رۆحی بونەوە کە لە دەستدرێژی وەکو بەرچاوترین ئەشکەنجە کەڵک وەرگیرا. سیستم دەیویست لە شکاندنی کەسایەتی ژندا کەسایەتی کۆمەڵگا بشکێنێت و باش دەیزانی کە کولتووری هەیی لە کوردستاندا بەتایبەت بۆ ژن هەستیاریەکی تایبەتیی هەیە. دەوڵەت بۆ تەسلیم کردنی بنەماڵە سیاسیەکانی کورد کە رووبەرووی حکومەت ببونەوە ژن و کچەکانی ئەوانی دەکردە ئامانج و لە رێگای بەندکردن و دەستدرێژی بۆسەر ژن و کچەکانیان ئیرادەی دەشکاندن و بێدەنگی دەکردن. سیستمی سەردەست بە باشی ئەوەی نرخاندبوو کە بنەمای کۆمەڵگا لەسەر ژن ئاوا دەبیت و ئەگەر ئیرادەی ژن تەسلیم و کەسایەتیانی لێ بستێنێت ئەوە بەشێوازێکی بەرفراوان حاکیمیەتی خۆی بە سەرکۆمەڵگادا دادەسەپێنێت. ئەمەش یەکێک لەو رێگایانە بوو کە حکومەت توانی سەرانسەری ناوچە کورد نیشتەنەکان بخاتە بن رکێفی خۆیەوە و دەسەڵاتی خۆی داسەپێنێت.

کۆماری ئیسلامی و قەیرانی کۆمەڵایەتی

بەرهەمی حکومەتی ئیسلامی پاش شۆڕشی79 رووڵەگەشەبوونی کۆمەڵگای هێورکردۆتەوە و تەنانەت لە زۆر حاڵەتدا تووشی قەیرانی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسیی و کولتوورییی کردووە. بۆ پرسی ژن حکومەتی نوێ بارودۆخی ژنانی بەتەواوی خستە ژێر رکێفی خۆیەوە. گۆڕانکاریی قوڵ و بەربڵاو سەرلەبەری ژیانی ژنانی گرتەوە. ئەم گۆڕانکارییانە نەک هەر بواری گشتی بەڵکو بوارە تایبەتی و تاکەسیەکانیشی وەکوو جۆری جلوبەرگی ژنان گرتەوەو و سێبەری رەشی خۆی بە سەردا کێشا. یاسا شەرعییەکان بۆ جارێکی دیکە داسەپێندران و وەکوو ئامرازی سەرکوت بۆ کۆنترۆڵکردنی کۆمەڵگا، وەکوو یاسای گشتی و رەوایی دان بە کارە نامرۆڤەکانیان بەکاریان هێناوە. ژنان لە زۆر چالاکی دوورخرانەوە و تەنانەت مافی کارکردن وەکوو سەرچاوەیەکی داهاتی ئابووری بۆ ژنان، زەوت کرا و پەروەردی ژنان قۆرغ کرا.

ئەوەی کە هەشە و بە گەشەکردن و گۆڕانکاریی ئاماژەی بۆ دەکرێ، رەوتی ئاسایی گۆڕانی کۆمەڵگاکان و حاشانەکردن بووە لە کاریگەرییەکانی مۆدێرنیزاسیۆنی وڵاتانی گەشەکردوو. ئەگەر بەراوردێکی خێرا بکەین لەنێوان کوردستانی سەردەمی پاشایەتی و سەردەمی دەسەڵاتی حکومەتی کۆماری ئیسلامی، دەبینین کە تاڕادەیەک پێشکەوتن لە هێندێک بواری وەکو خوێندن و تەندروستیدا هەبووە و باردۆخی ژیان روو لەگەشەیە و لەماوەی سێ دەیەی رابوردووەوە هەتا ئێستا هەنگاوی قورس و قایم نراوە کە لە ئاستی گوتار و تەنانەت لە ئاستی پێکهاتەیی دا خۆی بەسەر کۆمەڵگادا سەپاندووە، بەڵام دیسان بە سەرنجدان بە خەسار و ئاریشەکانی ژیانی ژن لە کۆمەڵگای کوردستاندا، لەگەڵ پێکهاتەیەک بەرەوڕووین کە بەئاراستەی بەرەو پاشە و هەلومەرجی زاڵ و هەبوونی گوشارەکان و پێکدادرانی دوو رەوتی سوننەت و مۆدێرنیتە و ئەنجامەکانی ئەو ململانێیەی نێوان سوننەت و مۆدێرنیتە، گفتوگۆکردن لە راستەقینەی کۆمەڵگا زۆر دژوارتر دەکا.

ژنان بە دوای شوناسی خۆیانەوەن و وەکو یۆتۆپیایەک سەیری دەکەن. بە سەرنجدان بە هەموو جیاوازییەکان و ئەو نایەکسانیانەی کە لە لایەن کۆمەڵگای پیاوسالارییەوە بەسەریاندا سەپاوە، هەروەها بەهۆی ئەوەی ژن نەیتوانیوە لە ئێراندا بەپێی پێویست ئاستی فکری خۆی بەرێتە سەرێ و ببێتە سەنگێکی قورس بۆ ستاندنی ماف، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی لە لایەن دەوڵەتەوە بە هیچ شێوەیەک رێگا بۆ بە رێکخستن کردنی ژن ناهێڵێتەوەوە لەوپەری گۆشەگیرییدا هەڵسوکەوتی لەگەڵدا دەکرێت. لەلایەکی دیکەوە نەبوونی بوارەکانی پەروەردەیی بۆ ژن وای کردوە کە ژنان لە هێزی جەوهەریی خۆیان دوور بخرێنەوە و لە ژێر نسێی پیاواندا (باوک/ مێرد/ برا) بشاردرێنەوە و ئەوەش بۆتە هۆی ئەوەی کە بەگشتی هێزی ژن بە لاواز ببیندرێ و لە بەشداریکردنیان لە هەموو بوارەکانی ژیاندا گۆشەگیر بکرێن. بەم پێیە هەموو هێزیان بۆ ئەرکی دایکێتی و مێرداری بەرتەسک بکرێتەوە. هەروەها نەگۆڕانی باوەڕە سوننەتییەکان لە هەمبەر ژندا کە خوو و رەوشت و سیمای جوانی لە منداڵداری و ماڵداری دادەدیت، ئاریشەیەکی جیدی بووە لەسەر رێی ژنان بۆ دۆزینەوەی شوناسی راستەقینەی خۆیان. هەروەها پەرەپێدانی بەرنامەکانی پەروەردەیی لە راگەیاندنەکان هاندەری کۆمەڵگا بوون بۆ ئەوەی بەرەو رەوتی دەڵخوازی سیستەم برۆن و لەسەروو هەمووشیانەوە پێشخستنی بەرنامەکانی ماڵداری بۆ ژنان هاندەر بوو بۆ بەگوور کردن و جێگیرکردنی ئەم پرۆسەسە لە سەر ژیانی ژنان.

لە لایەکی دیکەوە زۆرجار لە کاتی خوێندنەوەی پرسەکانی کۆمەڵگا بەتایبەتی لەم دەیەیەی رابوردوو، ئاماژە دەکرێ بە سەرهەڵدانی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان وەکو گەشەکردن و بەرەو پێشچوونی کۆمەڵگای کوردستان چاوی لێدەکرێ. راستە بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان لە کاتێکدا سەرهەڵدەدەن کە گوشار حاکم بێ. گوشارێکی کە بە پاڵپشتی هێزەوە بەڕێوەدەچێ. ئەو گوشارە دەکرێ گوشاری دابونەریت و جۆری کولتووی بێ و دەکرێ گوشارەکە لە لایەن سیستمی حکومەتی و یاساوە زاڵ بکرێ. لە زۆربەی حاڵەتەکاندا گوشار بۆ سەر کۆمەڵگا بە هۆی دەستتێکەڵکردنی نارەسمیی نێوان دەسەڵاتی سیاسی و دەسەڵاتی کولتووریەوە زێدەتر دەبێ. بۆیە کاتێ کۆمەڵگا دەکەوێتە بەر پاڵوپەستێ، هەوڵ دەدا لە بەرامبەر گوشاردا خۆڕاگریی بکا و پاشان پاشەکشەی پێبکا. ئەم چەشنە خۆڕاگریانە دەبنەهۆی سەرهەڵدانی تەڤگەرێکی وشیارانە بۆ گۆڕینە نەباشییەکانی کۆمەڵایەتی، ئابووری، سیاسی و کولتووری و بە گشتی گۆڕەپانی چالاکی لە بوارە گشتییەکاندا دەدۆزێتەوە. لێرەدا کە باسی بزووتنەوەی کۆمەڵایەتیی ژن دەکرێت، بە سەرنجدان بە بارودۆخی تایبەتیی کوردستان، لە چەند روانگە و حاڵەتدا خۆی دەدۆزێتەوە و وەکو جۆرێک کرداری گروپی کە ئەویش پێویستی هەیە بە چەشنێک لە وشیاریی هاوبەش، هەست بە یەکبوون و پەیڕەوی کردن لە گروپ یان بابەتێکی کۆمەڵایەتی لە بەرامبەر پرس گەلێکی دیاریکراودا. لێرەدا تەڤگەرەکە پێویستی بە شوناس هەیە و بۆ پێکهێنانی شوناسی تایبەت بە تەڤگەرەکە. لێرەدا ژنان لە هێندێک روانگەدا دەتوانن رۆڵی کاریگەر بگێڕن. یەکێک لە روانگەکان دیتنەوەی شوناسی سیاسیی تاکەکان و گەل بەرجەستە بکاتەوە. بەمجۆرە سیاسەت بۆ ئەمچەشنە روانگەیە بە توانستی تاک بە تاکی ژنانەوە گرێدەدرێتەوە بۆ بەرگریکردن لە خواستەکانیان . شێلگیرانە هەوڵ بدرێ لەسەر وشیاری، ئایدیالۆژی، کولتوور و هەموو توخمە زەینییەکان پێداگریی بکرێ. ئەم پێداگریکردنە هێندێک توخم و خەسلەتی تایبەت بە بکەرانی دەبەخشێ و دەبێتە شوناس. شوناس پێگەی تاک و پاشان گروپ و لە ئاستێکی گەورەتردا گەلێک دیاریی دەکا. لە لایەکی دیکەوە شوناسی تاک دەکرێ بەرهەمی دۆخی عەینی ئەو بێ. ئەگەرچی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان ئامانجێکی سەرەکییان هەیە بۆ گۆڕینی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووری، بەڵام گۆڕانی بنەڕەتیی لە باوەڕی بناغەیی و و باوەڕە کولتوورییەکاندایە.

هەر وەک لە سەرەوە ئاماژەمان پێکرد، خەریکە پێناسەی سوننەتی لە واتای ژن بوون و پیاوبوون گۆڕانی بەسەردادێ کە زیاتر ریشەی لە گۆڕانی کولتووری و ئابووریدا هەیە. بە وتەیەکی رووتتر گۆڕانی پێکهاتەیی و بەرفراوانبوونی سەرچاوەکانی هۆشیاری بۆتە هۆی سەرهەڵدانی تەڤگەرێکی نوێ. لەراستیدا گۆڕانکاری و ئاڵوگۆڕەکان لە سەرچاوەکانی هۆشیاریەوە و بەرفراوانبوونەوەیان بوونەتە هۆی ئەوەی کە لە نێو دڵی سوونەتدا شوناسێکی نوێ ساز

بکرێ که بتوانێ پێناسەیەک سەبارەت بە ژن و ماف و ئەرک و باوەریەکان بەدەستەوە بدا. بەم پێیە دیاردەیەک بە نێوی پرسی ژن و پرسی رەگەز و تەڤگەرێک بۆ چارەسەرکردن و وەڵامدانەوە بەم پرسە لەسەر هەڵدان دایە.

پاش رووداوەکانی شۆڕشی 78 و داسەپینی سیستمی حکومەتی ئیسلامی کاتێ وەڵام بە چاوەڕوانییەکان نەداروە و لە هەموو سۆنگەیەکەوە گوشار بۆ کۆمەڵگا و بەتایبەتی کوردستان هات، هاتنەئارای بزووتنەوەیەک (تایبەت بە ژن) بۆ هێنانەوەی مافەکانی ژنان لە بوارە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و کولتووری و سەرهەڵدانی بزووتنەوەی جەوهەریانەی ژنانی لە کوردستاندا خستۆتە رۆژهڤەوە. پێشتر ژنان لە مەیدانی بەشداریی ئینسانی دەرکرابوون، ئێستاکە دەیانەوێ بێتەوە سەر شانۆ. دەنگێکی کە تا بە ئیستا بێدەنگ کراوە یان نەبیستراوە، ئێستا دەنگێکە و ئامادەیە و خاوەن هێزە. کاتێ چاو لە کتێب و رۆژنامە و بەرنامە تەلەویزیۆنیەکان دەکەین دەبینین کە ئیدی لۆمە و حاشاکردن نابینین و ئەوە دەردەکەوێ کە لە کۆمەڵگادا پێناسەی ژن بەرەو گۆڕان دەچێ. ئیدی وا نییە کە ژن دەبێ تەنیا هاوژین یان دایکێکی چاک بێ، بە پێی ویستی مێردەکانیان بجووڵێنەوە. ئەوەش لە بەرهەمی تیکۆشانی بی وچانی ژنان سەرەرای هەبوونی ئاستەنگیەکان بەرهەم هاتووە. چاخی ئێمە شاهیدی تەقینەوەی ئەندێشەکانە بۆ دەستەبەربوونی مافی ئینسانی و یەکسانی رەگەزی . خەباتی ژنان لە کەڵک وەرگرتن لە ووزەی ئیدیۆلۆژی رزگاری و یەکسانی خوازی ژنەوە لە رۆژهەلاتی کوردستان روو لە گەشە کردنە، کە ئیستا بەرهەمەکانی ئەم چالاکیانە لە نێو کوردستان پەلی هاویشتووە و لە چوارچێوەی پارادیگمای دیموکراتیک خۆی بەرێکخستن دەکات.

ئەگەر سیاسەتی حاکم بە سەر کۆمەڵگای ئێراندا و کوردستاندا ئاماژە بەوە دەکا کە ژن لە کۆمەڵگادا بونەوەرێکە توانستی تەواوی نییە بۆ بەڕیوەبردن لە هەموو بوارەکاندا و هێندێک لە ژنانی پەروەردە کراوی خۆی سیستەمیش هەتا ئەم دوایانە خۆیان باوەریان بەوە هێنابوو کە ناتوانن رۆڵی کارا لە کۆمەڵگا دا بگێڕن. بەڵام ژن نزیک بە دەیەیەک دەبێ لە کوردستان لەرووی کۆمەڵایەتییەوە و لە ئاستی بەشداری سیاسیدا کەوتوونەتە جموجۆڵەوە بۆ دەستەبەرکردنی مافەکانیان لە رووی سیاسییەوە هەر لە سەرەتای هاتنە سەرکاری حکومەتی ئێراندا تێکەڵاوی خەباتی سیاسی و چەکداری و ئیدیۆلۆژی بوون بە دژی داگیرکاریی سەربازی و شانبەشانی پیاوان خەبات و خۆڕاگرییان کردووە و تەنانەت لە زۆر کاتەکاندا رۆڵی پێشەنگیان گێراوە کە تا بە ئێستاش درێژەی هەیە.

لە بەشی چواری وتاری "خواژنی دوێنێ، کۆیلەی ئەمڕۆ" راستەوخۆ باسی بەشداریی سیاسیی ژنان لە ریزی خۆڕاگریی گەلی کورد بە دژی حکومەتی ئیسلامی و هەروەها پێکهێنانی تەڤگەری کۆمەڵایەتی بە دژی دابونەریت و کولتووری داخراوی کۆمەڵگا دەکەین و خەسارە کۆمەڵایەتییە کانیش دەخەینەروو.

درێژەی هەیە.....